

X.

PAPA PAVAO VI.

POPULORUM PROGRESSIO

ENCIKLIKA

O RAZVITKU NARODA

ENCIKLIČKO PISMO

PAPE PAVLA VI

BISKUPIMA, SVEĆENICIMA, REDOVNICIMA,

VJERNICIMA SVEGA KATOLIČKOG SVIJETA

I SVIMA LJUDIMA DOBRE VOLJE

O NASTOJANJIMA OKO RAZVITKA

NARODA

(26. 3. 1967.)

Časna braćo i ljubljeni sinovi!

Pozdrav i apostolski blagoslov!

DANAS JE SOCIJALNO PITANJE

SVJETSKO PITANJE

Razvoj naroda

1. RAZVOJ NARODA, posebno onih koji se bore za svoje oslobođenje od jarma gladi, bijede, endemičnih bolesti i neznanja; koji traže širi udio u plodovima civilizacije, aktivnije vrednovanje svojih ljudskih osobitosti; koji odlučno kreću prema svome sve većem rastu - napredovanje i rast tih naroda predmet su žive i budne pažnje Katoličke Crkve. Pošto je naime Crkva, po završetku II. vatikanskog ekumenskog sabora, jasnije i dublje porazmislila i ispitala što u ovoj stvari zahtijeva Evanđelje Krista Isusa, zaključila je da joj je dužnost da se

još revnije stavi u službu ljudi kako bi oni ne samo sa svih strana istražili taj preteški problem nego i uvjerali se da je u ovom odlučnom zaokretu ljudske povijesti silno potrebno zajedničko djelovanje sviju.

Socijalna nauka papa

2. Naši predšasnici: Lav XIII. enciklikom *Rerum novarum*,¹ Pija XI. enciklikom *Quadragesimo anno*,² zatim - ne spominjući posebno poruke Pija XII. upućene preko radija svim narodima³ - Ivan XXIII. enciklikama *Mater et Magistra*⁴ i *Pacem in terris*,⁵ vjerni svojoj službi, nisu propustili da bace svjetlo Evanđelja na socijalna pitanja svoga vremena.

Gladni zaklinju

3. Danas je od najveće važnosti da svi budu potpuno svjesni da je socijalno pitanje postalo svjetsko pitanje. To je Naš predšasnik Ivan XXIII. bez ikakva oklijevanja ustvrdio,⁶ a s njim se složio II. vatikanski sabor u pastoralnoj konstituciji *Crkva u suvremenom svijetu*.⁷

Ta je nauka nadasve važna, a njezina primjena neodgodiva. Gladnu mučeni narodi danas kao da zaklinju narode koji uživaju obilje. Stoga se Crkva trese zbog tih tjeskobnih vapaja i svakoga posebno zove da se najzad s ljubavlju odazove glasu braće koja zovu u pomoć.

Naša putovanja

4. Prije nego Nam je povjereno kormilo Crkve, poduzeli smo putovanje kako u Južnu Ameriku g. 1960., tako u Afriku g. 1962., i sami smo uočili kakvim su nemilim problemima prikliješteni ti kontinenti, inače bogati materijalnim i duhovnim snagama. A kad smo izabrani za Vrhovnog svećenika i postali sveopćim Ocem, krenuli smo u Palestinu i Indiju i tamo smo svojim očima vidjeli i, tako reći, rukama opipali kolike terete i napore moraju, suočeni s problemima razvoja, ponijeti ti narodi drevne kulture. Nadalje, pri kraju II. vatikanskog sabora, Providnost je tako uredila okolnosti da smo mogli poći u sjedište Ujedinjenih naroda i tamo, u tom prečasnem Vijeću, javno braniti stvar siromašnih zemalja.

¹ Usp. Acta Leonis XIII, sv. XI, 1892, str. 97-148.

² Usp. Acta Apostolicae Sedis 23 1931., str. 177-228.

³ Usp. AAS 53, 1961., str. 401-464.

⁴ Usp. AAS 55, 1963., str. 257-304.

⁵ Usp. osobito radio-poruku od 1. lipnja 1941., za 50-godišnjicu *Rerum novarum*, AAS 33, 1941., str. 195-205; radio-poruku za Božić 1942., AAS 35, 1943., str. 9-24; govor grupi radnika za godišnjicu *Rerum novarum*, 14. svibnja 1953., AAS 45, 1953., str. 402--408.

⁶ Usp. Encikliku *Mater et Magistra*, 15. svibnja 1961., AAS 53, 1961., str. 440.

Pravda i mir

5. Najzad, da bismo ostvarili želje Sabora i ujedno pokazali koliko Sveta Stolica podupire pravednu i veliku stvar zemalja u razvoju, nedavno smo smatrali svojom dužnošću ostalim najvažnijim službama Rimske kurije dodati Papinsku komisiju kojoj je »zadatak da čitav Božji narod potakne na punu svijest o dužnosti koja ga u ovim vremenima obavezuje, i to tako da se s jedne strane promiče napredak siromašnijih zemalja i njeguje socijalna pravda među narodima, a s druge strane da se manje razvijenima pruži pomoć, na temelju koje bi se oni sami mogli brinuti za svoj progres.⁸ *Pravda i Mir*, jesu ime i program ove Komisije. Ne sumnjamo da su svi ljudi dobre volje spremni da svoja nastojanja i napore udruže s našim katoličkim sinovima i kršćanskom braćom da bi se ostvarile te zamisli. Stoga se danas svečano obraćamo svima zajedno da usklade misli i djelovanje i nastoje oko toga da se u potpunosti razvije svaki pojedini čovjek, kao i da solidarno napreduje čitava ljudska zajednica.

PRVI DIO

ZA INTEGRALNI RAZVOJ ČOVJEKA

1. PROBLEM

Ljudske težnje

6. Biti oslobođen bijede, imati sigurnije zajamčen vlastiti opstanak, zdravlje, stalno zaposlenje; imati puniji udio u odgovornostima, biti pošteđen od svakog tlačenja i situacija koje vrijeđaju ljudsko dostojanstvo, mogućnost većeg obrazovanja - u jednu riječ, činiti, upoznati i imati više da bi se bilo više - evo težnje današnjih ljudi. Međutim, oni su u velikom broju osuđeni na život u takvim uvjetima da te opravdane želje postaju iluzorne. S druge strane, narodi koji su nedavno došli do nacionalne nezavisnosti nužno žele da se stečenoj političkoj slobodi pridruži socijalni i ekonomski rast, dostojan čovjeka i ostvaren vlastitim silama. Tako svojim građanima žele osigurati puni ljudski rascvat, omogućiti im da u zajednici nacija zauzmu mjesto koje im pripada.

⁷ *Gaudium et Spes*, br. 63-72: AAS 58, 1966., str. 1084-1094.

⁸ *Motu Proprio Catholicam Christi Ecclesiam*, 6. siječnja 1967.: AAS 59, 1967., str. 27.

Kolonizacija i kolonijalizam

7. Premda za dovršenje tako teškog i važnog zadatka nisu dovoljne snage baštinjene od prošlosti, ipak se ne smije reći da ih uopće nema. Treba, doduše, priznati da su kolonijalne sile često išle samo za svojim interesom, moću ili prestižom i da je njihovo povlačenje ponekad ostavilo vrlo ranjivu ekonomsku situaciju; npr. takvu ekonomiku koja je ovisna o uspijevanju jedne jedine kulture i kojoj su prinosi podložni iznenadnim i velikim promjenama cijena. No, iako valja priznati da je stanoviti kolonijalizam nanio zala iz kojih su onda potekle daljnje štete, ipak ujedno treba odati priznanje ostvarenjima onih kolonizatora koji su u tolike zabačene predjele donijeli svoje znanje i svoju tehniku i ostavili za sobom korisne plodove svoga prisustva. Jer, koliko su god ondje uspostavljene strukture manjkave i nedovršene, one su ipak odigrale neku ulogu, npr. na planu borbe protiv neznanja i bolesti, na planu korisnih komunikacija ili poboljšavanja životnih uvjeta.

Sve veća neravnoteža

8. Premda to što smo sada iznijeli svakako treba priznati, ipak je očito da takve strukture nikako nisu pogodne da se uhvate u koštac s teškom stvarnošću moderne ekonomike. Njihov je mehanizam, ako se prepusti sam sebi, takav da on vodi svijet u povećavanje, a ne u smanjivanje razlika među narodima u pogledu životnog standarda; bogati narodi uživaju blagodat naglog porasta, dok je ritam napredovanja siromašnih polagan. Neravnoteža raste: jedni proizvode više nego im treba za domaće potrebe, dok drugi trpe nemilu oskudicu, ili pak ne znaju hoće li ono malo što su proizveli moći izvesti u druge zemlje.

Nezaslužena bijeda

9. U isto vrijeme socijalni su sukobi poprimili svjetske razmjere. Živa uznemirenost koja je zavládala među siromašnim slojevima zemalja u fazi industrijalizacije sada zahvaća one zemlje koje imaju skoro isključivo agrarnu privredu: seljaštvo također postaje svjesno svoje *nezaslužene bijede*.⁹ Tomu treba pribrojiti skandalozne i upadljive nejednakosti ne samo u uživanju dobara nego još više u vršenju vlasti. Dok u nekim zemljama oligarhija uživa u rafiniranoj civilizaciji, preostalo je pučanstvo, siromašno i raspršeno, »lišeno skoro svake mogućnosti osobne inicijative i odgovornosti, a često je i prisiljeno da živi u uvjetima života i rada koji su nedostojni ljudskog bića«.¹⁰

⁹ Enciklika *Rerum novarum*, 15, svibnja 1891.; *Acta Leonis XIII*, sv. XI, 1892., str. 98.

¹⁰ *Gaudium et Spes*, br. 63, P 3.

Sudar civilizacija

10. Nadalje, sudar između tradicionalnih civilizacija i novina što ih sa sobom donosi industrijska civilizacija lomi strukture koje se ne prilagođuju novim uvjetima. U okvir takvih, ponekad ukrućenih struktura uklapao se život pojedinaca i obitelji i u njima nalazio svoj neophodni oslonac, a sada stariji i dalje uz njih prijanjaju, dok mladi nastoje da ih se oslobode kao nekorisnog balasta, željno se otvarajući prema novim oblicima društvenog života. Tako dolazi do toga da je sukob generacija opterećen tragičnom dilemom: ili sačuvati djedovske uredbe i vjerovanja, a odreći se progresa, ili otvoriti se tehnicima i novim načinima života koji dolaze izvana, ali odbaciti, zajedno s prošlim tradicijama, cjelokupno bogatstvo humanih vrednota koje one sadržavaju. Zaista se i odviše često događa da moralni, duhovni i religiozni oslonci prošlosti podlegnu, a da istovremeno nije zajamčeno uklapanje u novu stvarnost.

Zaključak

11. U toj uzdrmanosti sve žešćom postaje napast da se ljudi prepuste pogibeljnoj privlačivosti raznih mesijanizama koji su prepuni obećanja, ali pružaju samo iluzije. Tko ne vidi da iz toga proizlaze opasnosti nasilnih reakcija u narodu, nemira, buna i klizanja u totalitarne ideologije? To je stvarnost problema o kojem je riječ; njegova važnost ne može nikome izmaći.

2. CRKVA I RAZVOJ

Djelo misionara

12. Vjerna naučavanju i primjeru svog božanskog Osnivača, koji je kao znak svoga poslanja uzimao naviještanje Dobre Vijesti siromašnima,¹¹ Crkva nije nikad zanemarila ljudsko uzdizanje naroda kojima je donosila vjeru u Krista. Njezini su misionari, zajedno s crkvama, centrima za pružanje pomoći i bolnicama, gradili također škole i sveučilišta. Poučavajući domaće stanovništvo kako da bolje iskoristi svoje prirodne izvore, često su ga štitili od pohlepe stranaca. Nema sumnje da njihovo djelo, po onome što je u njemu ljudsko, nije bilo savršeno, te je moguće da su neki u naviještanje autentične evanđeoske poruke unosili mnogo od načina mišljenja i života svojstvenog kraju iz kojeg su dolazili. Ali su također znali gajiti i unapređivati lokalne uredbe. U mnogim krajevima oni su bili pioniri

¹¹ Usp. Lk 7, 22.

materijalnog progresa i kulturnog razvoja. Dosta je spomenuti primjer o. Charlesa de Foucaulda, koji je zbog svoje ljubavi bio dostojan da dobije naziv »univerzalni brat« i kojemu dugujemo dragocjeni rječnik jezika tuareg. Dužnost Nam je da odamo priznanje tim odviše često zaboravljanim pretečama, tim ljudima koje je nosila Kristova ljubav, a i njihovim takmacima i nasljednicima koji su i danas u službi onih kojima navješćuju Evanđelje.

Crkva i svijet

13. Ali sada već nisu dovoljne samo lokalne i pojedinačne inicijative. Sadašnja svjetska situacija traži sveopću akciju na temelju jedne jasne vizije svih aspekata, ekonomskih, socijalnih, kulturnih i duhovnih. Iskusna u brizi za čovjeka, Crkva je daleko od toga da traži za sebe ma i najmanje pravo miješanja u politiku država, ona »ima u vidu samo jedan jedini cilj: nastavljati, poticana Duhom Tješiteljem, djelo samoga Krista koji je došao na svijet da posvjedoči istinu, da spasi, a ne da osudi, da služi, a ne da mu drugi služe«. ¹² Osnovana s ciljem da već ovdje na zemlji postavi temelje kraljevstva na nebu, a ne da se domogne neke svjetovne vlasti, ona jasno tvrdi da su to dva odijeljena područja, kao što postoje dvije suverene vlasti, crkvena i civilna, svaka u svome redu. ¹³ No, budući da živi u povijesti, ona mora »ispitivati znakove vremena i tumačiti ih u svjetlu Evanđelja«. ¹⁴ Dijeleći najbolje težnje čovječanstva i trpeći zbog njihova neispunjenja, ona želi da ljudima pomogne da dođu do svog punog rascvata, i u tu svrhu ona im daruje ono što posjeduje kao sebi svojstveno: globalnu viziju čovjeka i čovječanstva.

Kršćanska vizija razvoja

14. Razvoj se ne svodi na puki ekonomski rast. Da bi bio autentičan razvoj, on mora biti integralan, a to znači okrenut promicanju svakog čovjeka. Kao što je pravilno naglasio jedan istaknuti stručnjak: »Mi ne prihvaćamo odvajanje ekonomskoga od ljudskoga, razvoja od civilizacije u koju je on uklopljen. Ono što je za nas važno, to je čovjek, svaki čovjek, svaka skupina ljudi i cjelokupno čovječanstvo«. ¹⁵

¹² *Gaudium et Spes*, br. 3, P 2.

¹³ Usp. Encikliku *Immortale Dei*, 1. studenoga 1885.: *Acta Leonis XIII.*, sv. V, 1885., str. 127.

¹⁴ *Gaudium et Spes*, br. 4, P 1.

¹⁵ L. J. LEBRET OP, *Dynamique concrete du developpement*, Paris, Economie et Humanisme, Les Editions Ouvrieres, 1961., str. 28.

Poziv na rast

15. U Božjem planu svaki je čovjek rođen da se razvija, jer svaki je život poziv. Već od rođenja, svima su u klici dane sile i sposobnosti koje moraju donijeti ploda: njihov puni razmah, koji dolazi i kao plod odgoja primljenog od sredine i vlastitog napora, omogućit će svakome da se okrene prema sudbini koju mu nudi Stvoritelj. Obdaren razumom i slobodom, on je odgovoran za svoj rast kao i za svoje spasenje. Oni koji ga odgajaju i okružuju mogu mu pomoći, a ponekad i štetiti; ipak svatko, bez obzira na utjecaje kojima je podložan, ostaje glavni tvorac svog uspjeha ili svog promašaja: samim naporom svog uma i volje svaki čovjek može rasti u čovječnosti, vrijediti više, biti više.

Osobna dužnost

16. Taj rast ljudske osobe nije fakultativan. Kao što je cjelokupno stvorenje određeno za Stvoritelja, tako je i razumni stvor obavezan da spontano upravi svoj život prema Bogu, prvoj istini i vrhovnom dobru. Tako rast ljudske osobe predstavlja, u neku ruku, sintezu svih naših dužnosti. Još više: ta harmonija naravi, obogaćena osobnim i odgovornim naporom, pozvana je da sebe nadiđe. Ucjepljenjem u Krista oživljavatelja čovjek dolazi do nove dimenzije, do transcendentnog humanizma koji mu daje maksimalnu puninu: to je krajnji domet rasta ljudske osobe.

Društvena dužnost

17. No svaki je čovjek član društva, pripada čitavom čovječanstvu. Ne samo ovaj ili onaj čovjek, nego svi ljudi su pozvani na takvu puninu rasta. Civilizacije se rađaju, rastu i umiru. Ali kao što valovi plime jedan za drugim sve dalje preplavljaju žal, tako čovječanstvo napreduje u hodu povijesti. Budući da smo baštinici prošlih generacija i korisnici rada naših suvremenika, mi imamo obaveza prema svima i ne možemo se osloboditi brige za one koji dolaze poslije nas da uvećaju krug ljudske obitelji. Univerzalna solidarnost koja je činjenica, za nas je ne samo dobrobit nego i dužnost.

Ljestvica vrednota

18. Taj osobni i komunitarni rast došao bi u pitanje ako bi se poremetila prava ljestvica vrednota. Legitimno je željeti ono što je neophodno, a za to potreban rad jest dužnost: »Tko neće da radi, neka ni ne jede«.¹⁶ Ali stjecanje vremenitih dobara može zavesti na pohlepu, na

¹⁶ 2 Sol 3, 10.

želju da se ima sve više, i u napast da se uveća vlastita moć. Škartost osoba, obitelji i čitavih naroda može zaraziti jednako siromašnije kao i bogatije, te u jednima i drugima pobuđivati materijalizam koji guši.

Dvojak rast

19. Imati više, dakle, nije krajnji cilj ni za narode ni za pojedince. Svaki rast može imati dvojaku vrijednost. Potreban za to da bi čovjeku omogućio da bude više čovjek, on ga ipak stješnjuje kao u neki zatvor, ako postane vrhovno dobro koje ne dopušta da se gleda dalje. Onda srca otvrđuju, a duše se zatvaraju, ljudi se više ne susreću iz prijateljstva, nego iz interesa, koji ih onda lako izaziva jedne protiv drugih i razjedinjava. Isključiva težnja za imetkom tako postaje zapreka rastu ljudskog bića i suprotstavlja se njegovoj pravoj veličini: bilo da se radi o narodima ili pojedincima, škrtost je najočitiji oblik nedovoljne moralne razvijenosti.

Dostojniji uvjeti

20. Ako nastojanje oko razvoja traži sve veći broj tehničara, ono još više traži duboke mislioce, odane traženju novog humanizma, koji bi modernom čovjeku omogućio da nađe sam sebe prihvaćajući uzvišenije vrednote ljubavi, prijateljstva, molitve i kontemplacije.¹⁷ Tako će se u punini moći dovršiti istinski razvoj koji za svakoga pojedinačno i za sve zajedno znači prijelaz od manje ljudskih u ljudskije uvjete.

Ideal koji treba ostvariti

21. Manje ljudski uvjeti: materijalna oskudica onih koji su lišeni životnog minimuma i moralna oskudica onih koji su osakaćeni egoizmom; tlačilačke strukture, bilo da proizlaze iz zloupotrebe posjedovanja ili zloupotrebe vlasti, iz izrabljivanja radnika ili iz nepravedno sklapanih poslova. Ljudskiji uvjeti: uspon iz bijede do posjedovanja nužnoga, pobjeda nad socijalnim nevoljama, proširivanje znanja, stjecanje kulture; veće poštivanje dostojanstva drugih, okretanje duhu siromaštva,¹⁸ suradnja u korist zajedničkog dobra, volja za mir, a još i čovjekovo sve ljudskije priznavanje najviših vrijednosti i Boga koji im je izvor i svrha. Najzad, i kao najvažnije: vjera, dar Božji prigrljen dobrom voljom ljudi i jedinstvo u ljubavi Kristovoj, koja sve nas poziva da sudjelujemo kao sinovi u životu Boga Živoga, Oca svih

¹⁷ Usp. npr. J. MARITAIN, *Les conditions spirituelles du progres et de la paix, u Recontre des cultures a L'UNESCO sous le signe du Concile Oecumenique Vatican II*, Paris, Mame, 1966., str. 66. (Usp. SVESCI IT/ 1967., str. 27-29).

ljudi.

3. AKCIJA KOJU TREBA PODUZETI

Univerzalna namjena dobara

22. »Napunite zemlju i podvrgnite je sebi«:¹⁹ Biblija nas već na prvoj stranici uči da je sve što je stvoreno namijenjeno čovjeku, a njemu je dano u zadatak da naporom svoga uma sve to korisno upotrijebi, da svojim radom, tako reći, dovrši stvaranje, podvrgavajući stvoreno svojoj koristi. Ako je zemlja stvorena zato da bi svakome pružila sredstva njegova opstanka i napretka, onda svaki čovjek ima pravo da na njoj nađe ono što mu treba. Nedavni je Sabor to naglasio:»Bog je zemlju i sve što ona nosi namijenio svim ljudima i svim narodima, tako da stvorena dobra moraju pritjecati podjednako svima, u duhu pravde, koja je neodvojiva od ljubavi«.²⁰ Tom se načelu moraju pokoriti sva druga prava bilo koje vrste, uključivši i pravo vlasništva i slobodne trgovine: ona, dakle, ne smiju onemogućavati ostvarivanje spomenutog načela, nego moraju, naprotiv, to olakšavati; a ozbiljna je i bitna dužnost vratiti ta prava u okvir njihove prvotne svrhovitosti.

Pravo vlasništva

23. »Ako netko koji posjeduje bogatstvo ovoga svijeta vidi brata svojega u nevolji i zatvori mu svoje srce, kako će ljubav Božja ostati u njemu?«²¹ Zna se kakvom su čvrstinom crkveni oci precizirali dužnosti onih koji posjeduju prema onima koji su u oskudici. Sv. Ambrozije tvrdi: »Ne daješ od svoga kad daruješ siromahu, nego mu vraćaš što je njegovo. Jer ono što je zajedničko i dano na upotrebu svima ti svojataš za sebe. Zemlja je dana svima, a ne samo bogatima«.²² A to znači da privatno vlasništvo nije ničije bezuvjetno i apsolutno pravo. Nitko nije ovlašten da zadržava za svoju isključivu upotrebu ono što prelazi njegove potrebe, dok drugi nemaju ni ono nužno. Jednom riječi, »pravo vlasništva ne smije se nikad ostvarivati na štetu zajedničkog dobra; takva je nauka crkvenih otaca i velikih teologa«. Gdje dođe do sukoba »između stečenih privatnih prava i iskonskih potreba zajednice, dužnost je državne vlasti da se trudi oko njegova rješavanja, uz aktivno sudjelovanje građana i socijalnih

¹⁸ Usp. Mt 5, 3.

¹⁹ Post 1, 28.

²⁰ *Gaudium et spes*, br. 69 P 1.

²¹ 1 Iv 3, 17.

²² De Nabuthe gl. 12, br. 53; PL 14, 14, 747; usp. R. PALANQUE, *Saint Ambroise et l'empire romain*, Paris, de Boccard, 1933., str. 336 i d.

grupa«. ²³

Trošenje prihoda

24. Opće dobro, dakle, ponekad traži eksproprijaciju, ako neki posjed - zato što je prevelik, što se slabo ili nikako iskorištava, zbog bijede koju on prouzrokuje ostalom stanovništvu, zbog znatne štete nanosene interesima zemlje - prijeći zajednički prosperitet. Tvrdeći to na nedvosmislen način, ²⁴ Sabor je također ne manje jasno naglasio da raspoloživi dobitak nije ostavljen potpunoj ljudskoj samovolji i da treba stati na put egoističnim spekulacijama. Prema tome, nije dopustivo ni da građani s velikim prihodima koji pritječu iz nacionalnih izvora i djelatnosti, prenose znatan dio tih prihoda u inozemstvo, na svoju isključivu korist, ništa ne mareći za očitu krivicu koju time nanose svojoj zemlji. ²⁵

Industrijalizacija

25. Uvođenje industrije, neophodno za ekonomski rast i ljudski napredak, jest u isti mah znak i faktor razvoja. Upornim ulaganjem svoga uma i svoga rada, čovjek malo po malo otima prirodi njezine tajne i sve bolje iskorišćuje njezina bogatstva. Dok s jedne strane uređuje svoj život, on isto tako razvija, u sebi strast istraživanja i pronalaženja, prihvaćanja proračunatog rizika, smjelost u poduzimanju plemenitih inicijativa, osjećaj odgovornosti.

Liberalni kapitalizam

26. Ali na tim društvenim uvjetima izrastao je, na nesreću, sistem koji je profit smatrao bitnim pokretačem ekonomskog progresa, konkurenciju vrhovnim zakonom ekonomike, privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju apsolutnim pravom bez ograničenja i odgovarajućih socijalnih obaveza. Taj neobuzdani liberalizam vodio je u diktaturu koju je Pio XI s punim pravom osudio kao uzročnika »međunarodnog imperijalizma novca«. ²⁶ Nikad se slične zloupotrebe neće dovoljno oštro osuditi, jer ekonomika - to opet svečano naglašavamo - mora biti stavljena u službu čovjeku. ²⁷ No, iako je istina da je izvjestan kapitalizam bio izvorom tolikih patnji, tolikih nepravdi i bratoubilačkih borbi kojih posljedice još traju, ipak bi bilo pogrešno samoj industrijalizaciji pripisivati zlo prouzročeno kobnim sistemom koji ju

²³ Pismo Socijalnom tjednu u Brestu. U: *L'homme et la revolution urbaine*, Lyon, Chronique sociale, 1965., str. 8-9.

²⁴ *Gaudium et spes*, br. 71, P 6.

²⁵ Usp. ibid. br. 65, P 3.

²⁶ Enciklika *Quadragesimo anno*, 15. svibnja 1931.: AAS 23, 1931., str. 212.

²⁷ Usp. npr. Colin CLARK, *The conditions of economic progress*, 3. izd. London, Macmillan Co., New York, str. Martin's Press, 1960., str. 3-6.

je pratio. Treba, naprotiv, i pravda to traži, priznati nezamjenljiv doprinos organizacije rada i industrijskog procesa stvari razvoja.

Rad

27. Isto tako, iako se ponekad nameće neka pretjerana mistika rada, nije manje istina da je Bog htio i blagoslovio rad. Stvoren na njegovu sliku, »čovjek mora surađivati sa Stvoriteljem u dovršenju stvorenoga i sa svoje strane dati zemlji duhovni biljeg koji je i sam primio«. ²⁸ Bog, koji je čovjeka obdario umom, maštom i sjetilima, dao mu je time, na neki način, sredstvo da dovrši njegovo djelo: bio umjetnik ili zanatlija, poduzetnik, radnik ili seljak, svaki je radni čovjek stvaralac. Prignut nad materijom koja mu se otima, radnik joj utiskuje svoj biljeg, razvijajući u isto vrijeme u sebi upornost, dosjetljivost, pronalazački duh. Reći ćemo još više: ako je rad proživljavao zajednički, ako se skupno dijele nade, patnje, želje i radosti, rad tada ujedinjuje volje, zbližava i stapa srca: obavljajući ga, ljudi otkrivaju da su braća. ²⁹

Priroda rada

28. Rad je, bez sumnje, ambivalentan, jer obećava novac, užitak, moć: jedne vodi u egoizam, a druge u revolt; ali rad također razvija profesionalnu svijest, osjećaj dužnosti i ljubavi prema bližnjemu. Time što postaje znanstveniji, što se bolje organizira, on je u opasnosti da dehumanizira svoga izvršitelja, koji postaje njegov rob, jer rad je human samo ako je inteligentan i slobodan. Ivan XXIII. je naglasio hitnost vraćanja radniku njegova dostojanstva, dajući mu stvarni udio u općim poslovima: »Treba težiti za tim da poduzeće postane zajednica osoba, u pogledu odnosa, funkcija i položaja svih njegovih članova«. ³⁰ Ljudski rad ima, nadalje, za kršćanina mnogo veće značenje, time što ima zadatak da surađuje na stvaranju vrhunarnog svijeta ³¹ koji ostaje nedovršen sve dok svi zajedno ne dođemo dotle da stvorimo onog savršenog Čovjeka za kojega sv. Pavao kaže da »ostvaruje puninu Krista«. ³²

²⁸ Pismo Socijalnom tjednu u Lyonu, u *Le travail et les travailleurs dans la société contemporaine*, Lyon, Chronique sociale, 1965., str. 6.

²⁹ Usp. npr. M. D. Chenu OP, *Pour une théologie de travail*, Paris, Editions du Seuil, 1955.

³⁰ *Mater et Magistra*: AAS, 53, 1961., str. 423.

³¹ Usp. npr. O. von NELL-BREUNINGS, *Wirtschaft und Gesellschaft, sv. 1 Grundfragen*, Freiburg, Herder, 1956., str. 183-84.

³² Ef 4, 13.

Hitnost zadatka

29. Treba se žuriti: previše ljudi pati, a udaljenost koja dijeli progres jednih i stagnaciju, ako ne čak i nazadovanje drugih, postaje sve veća. Isto tako treba da djelo koje se ima izvršiti napreduje harmonično, da ne bi došlo do razbijanja neophodnih ravnoteža. Improvizirana agrarna reforma može promašiti svoj cilj. Prenagla industrijalizacija može izazvati pometnju u strukturama koje su još nužne te prouzročiti socijalnu bijedu koja bi sa stanovišta ljudskosti predstavljala korak natrag.

Napast nasilja

30. Doduše, ima situacija kojih nepravda više do neba. Kada naime čitavi narodi, lišeni najnužnijega, žive u takvu stanju ovisnosti da im to onemogućuje bilo kakvu inicijativu i odgovornost kao i svaku mogućnost proširivanja kulture i udjela u društvenom i političkom životu, onda je velika napast da silom suzbiju slične nepravde nanošene ljudskom dostojanstvu.

Revolucija

31. A ipak dobro znamo da je revolucionarna pobuna izuzev slučajevne očite i trajne tiranije koja teško ugrožava osnovna prava osobe i u opasnoj mjeri škodi interesima zemlje - izvor novih nepravdi, znamo da dovodi do novih neravnoteža i izaziva nova razaranja. Ne može se stvarno zlo odstranjivati pod cijenu još veće nesreće.

Reforme

32. Želimo biti jasni: sa sadašnjom se situacijom treba hrabro suočiti, suzbijati nepravde koje ona sa sobom nosi i nadvladati ih. Razvoj traži smjele i duboko nove promjene. Treba bez oklijevanja provesti hitne reforme. Svatko kod toga mora nesebično preuzeti svoj dio posla, napose oni koji zbog svoga odgoja, svog položaja ili vlasti imaju velike mogućnosti akcije. Neka dadu primjer i utroše nešto od svoga u ovu svrhu, kao što su učinili mnogi od naše braće biskupa.³³ Odgovorit će tako očekivanjima ljudi i neće iznevjeriti Duha Svetoga jer: »Kvasac Evanđelja jest onaj koji je pobudio i budi u ljudskome srcu neodoljiv zahtjev za dostojanstvom«.³⁴

³³ Usp. npr. MONS. M. LARRAIN ERRAZURIZ, biskup Talca-e (Chile), predsjednik CELAM-a, *Lettre pastorale sur le developpement et la paix*, Paris, Pax Christi, 1965.

³⁴ *Gaudium et spes*, br. 26, P 4.

Programi i planiranje

33. Sama privatna inicijativa i naprosto igra konkurencije ne bi mogla osigurati da razvoj uspije. Ne treba se izlagati opasnosti da se još više poveća bogatstvo bogatih i moć jakih a da se potvrdi bijeda siromašnih i oteža ropstvo potlačenih. Potrebni su, dakle, programi da bi se »ohrabrila, potakla, koordinirala, dopunila i integrirala«³⁵ akcija pojedinaca i posredničkih tijela. Dužnost je javnih vlasti da odaberu ili čak nametnu usmjerenja za kojima treba ići, ciljeve koje treba postići i putove kojima će se do njih doći; one moraju poticati sve organizirane snage u toj zajedničkoj akciji. Dakako, moraju nastojati da pridobiju za ta nastojanja privatne inicijative i posrednička tijela, da bi tako izbjegle opasnost posvemašnje kolektivizacije ili samovoljnog planiranja, što bi oboje, kao negacija slobode, isključilo ostvarivanje temeljnih prava ljudske osobe.

U službi čovjeka

34. Svaki naime program izrađen da bi se povećala proizvodnja nema, u krajnjoj liniji, drugog razloga postojanja, nego da služi osobi. Njegova je zadaća da smanjuje nejednakosti, da uklanja diskriminaciju, da čovjeka oslobodi njegove zaslužjenosti, da ga učini sposobnim da on sam postane odgovorni činilac svoga materijalnog poboljšanja, svoga moralnog progresa, punog razmaha njegove duhovne sudbine. Reći razvoj znači, u stvari, reći nešto što jednako zahvaća u socijalni napredak kao i u ekonomski rast. Nije dovoljno povećati zajedničko bogatstvo, pa da ono bude podjednako podijeljeno, nije dovoljno unaprijediti tehniku, pa da zemlja postane humanija za život na njoj. Oni koji su na putu razvoja moraju od pogrešaka onih koji su prije iskušali taj put naučiti koje opasnosti treba izbjeći na tom području. Tehnokracija sutrašnjice može biti izvor ne manjih zala nego je to bio jučerašnji liberalizam. Ekonomija i tehnika nemaju drugog smisla nego u odnosu na čovjeka kojemu one moraju služiti. A čovjek nije uistinu čovjek osim onoliko koliko je gospodar vlastitih čina i sudac njihove vrijednosti, te u koliko sam postane subjekt svoga napretka, u skladu s prirodom koju mu je dao njegov Stvoritelj i čije mogućnosti i zahtjeve on slobodno prihvaća.

Opismenjivanje

35. Može se ustvrditi da je ekonomski rast vezan prije svega uz socijalni progres koji on može potaknuti, a da je osnovno obrazovanje prvi cilj svakog plana razvoja. Glad za obrazovanjem nije, u stvari, manje zastrašujuća od gladi za hranom: nepismen čovjek - to je

³⁵ *Mater et Magistra*: AAS 53, 1961., str. 414.

zapravo neishranjen duh. Znati čitati i pisati, steći stručno obrazovanje, to znači povratiti samopouzdanje i otkriti da se može napredovati zajedno s drugima. Kao što smo rekli u Našoj poruci Kongresu UNESCO-a 1965. u Teheranu, opismenjivanje je za čovjeka »osnovni faktor socijalne integracije i osobnog obogaćivanja, najbolji instrumenat ekonomskog progressa i razvoja«. ³⁶ Doista nas raduje valjani rad obavljen na tom području zahvaljujući privatnim inicijativama, javnim vlastima, međunarodnim organizacijama: to su prvi poslanici na djelu razvoja, jer oni nastoje osposobiti čovjeka da sam preuzme glavnu ulogu u njemu.

Uloga obitelji

36. No čovjek nije on sam osim u svom socijalnom ambijentu, u kojem obitelj igra iskonski važnu ulogu. Uloga koja je, zavisno od vremena i mjesta, mogla biti i pretjerana, kad se ostvarivala na štetu temeljnih sloboda osobe. Stare socijalne strukture zemalja u razvoju, iako su često odviše krute i slabo organizirane, ipak su još neko vrijeme potrebne, dakako u proces postepenog smanjivanja njihova pretjeranog utjecaja. Ali prirodna obitelj, monogamijska i čvrsta, kako je zamišljena u božanskom planu ³⁷ i kakvu je kršćanstvo posvetilo, mora ostati »mjesto susreta više generacija koje se uzajamno pomažu u postizanju jedne više mudrosti i usklađivanju prava osobe sa drugim zahtjevima društvenog života.« ³⁸

Demografski problemi

37. Točno je da ubrzani demografski rast i odviše često izaziva nove teškoće u vezi s problemima razvoja: opseg pučanstva povećava se brže nego raspoloživi prirodni izvori; tako da se čini da su svi daljnji putovi zatvoreni. Stoga je velika napast da se demografski porast uspori radikalnim mjerama. Sigurno je da javna vlast, u okviru svojih kompetencija, smije intervenirati širenjem prikladnih informacija i poduzimanjem oportunih mjera, pod uvjetom da su one u skladu s moralnim zakonom i da poštuju pravednu slobodu bračnog para: jer pravo na brak i na rađanje djece jest neotuđivo pravo, bez kojega je nemoguće ljudsko dostojanstvo. U krajnjoj liniji, stvar je roditelja da, dobro promislivši, odluče koliki će biti broj njihove djece, uzimajući na sebe odgovornost pred Bogom, pred samim sobom, pred djecom koju su već rodili, pred zajednicom kojoj pripadaju, slijedeći glas svoje savjesti, prosvijetljene Božjim zakonom i potpomognute pouzdanjem u Boga. ³⁹

³⁶ *L'Osservatore Romano*, 11. rujna 1965.; *Documentation catholique* sv. 62, Paris, 1965. stup. 1674-5.

³⁷ Usp. Mt 19, 6.

³⁸ *Gaudium et spes*, br. 52, P 2.

Profesionalne organizacije

38. U nastojanju oko svoga razvoja, čovjek, koji u obitelji nalazi svoj iskonski ambijent života, biva često potpomognut profesionalnim organizacijama. Ako postoje radi unapređivanja interesa svojih članova, one snose veliku odgovornost u odnosu na funkciju odgajanja koju one mogu i moraju istovremeno vršiti. Poučavajući i oplemenjujući, one mogu mnogo učiniti u prilog razvijanja osjećaja za opće dobro i obaveze koje ono svakome donosi.

Opravdani pluralizam

39. Svaka je socijalna akcija prožeta nekim naučnim pogledom. Kršćanin mora odbaciti onu nauku koja pretpostavlja materijalističku i bezbožnu filozofiju, koja ne poštuje ni religioznu usmjerenost života prema svome zadnjem cilju ni slobodu i dostojanstvo čovjeka. Ali, pod uvjetom da su zajamčene te vrijednosti, dopustiv je izvjestan pluralizam stručnih i sindikalnih organizacija, a i koristan u izvjesnom smislu, ako služi zaštiti slobode i potiče natjecanje. I Mi od srca odajemo priznanje svima onima koji na tome rade nesebično služeći svojoj braći.

Kulturni napredak

40. Osim stručnih organizacija isto su tako na djelu i kulturne institucije kojih je uloga ne manje važna za uspjeh razvoja. »Budućnost svijeta bila bi u opasnosti, ozbiljno naglašava Sabor, ako iz svoga krila ne bi znala potaknuti pojavu ljudi obdarenih mudrošću.« Zatim dodaje: »Brojne ekonomski siromašne, ali znanjem bogate zemlje moći će drugima pružiti snažnu pomoć u tom pogledu.«⁴⁰ Bila bogata ili siromašna, svaka zemlja posjeduje svoju civilizaciju naslijeđenu od prošlih generacija: institucije potrebne za odvijanje zemaljskog života kao i viših - umjetničkih, intelektualnih i religioznih - manifestacija duhovnog života. Ako ove nose u sebi istinske ljudske vrijednosti, bila bi teška zabluda žrtvovati ih zbog onoga drugoga, a narod koji bi na to pristao izgubio bi samim tim najbolje od sebe: žrtvovao bi radi života smisao svoga života. Kristova opomena vrijedi i za narode: »Što vrijedi čovjeku da dobije čitav svijet ako izgubi svoju dušu?«⁴¹

Napast materijalizma

41. Siromašni narodi neće biti nikad dovoljno na oprezu protiv te napasti koja im dolazi od

³⁹ Usp. ibid. br. 50-1, (i bilj. 14), i br. 87, 2-3.

⁴⁰ Ibid. br. 15, P 3.

⁴¹ Mt 16, 26.

bogatih naroda: ovi im, zajedno s primjerom svoga uspjeha na području kulture i tehničke civilizacije, i odviše često pružaju model djelovanja usmjeren pretežno na osvajanje materijalnog prosperiteta. Ne tvrdimo da ovaj sam po sebi predstavlja zapreku djelatnosti duha, jer duh, dapače, postavši tako »manje rob stvari, može lakše izdići se do kontemplacije i klanjanja Stvoritelju«. ⁴² Ipak »moderna civilizacija, dakako ne po svojoj unutarnjoj prirodi, nego zato što je suviše zapletena u zemaljske realnosti, može često otežati pristup Bogu«. ⁴³ Među onime što im se nudi, narodi u razvoju moraju, dakle, znati pravilno izabrati: kritički odbaciti lažna dobra koja bi sa sobom donijela srozavanje ljudskog ideala, a prihvatiti zdrave i blagotvorne vrednote, razvijajući ih povezane sa vlastitima i poštujući svoje prirodene osobitosti.

Zaključak

42. To je pun humanizam koji treba razvijati. ⁴⁴ A zar to znači nešto drugo nego razvoj svega čovjeka i svih ljudi? Neki zatvoreni humanizam, neosjetljiv za vrednote duha i za Boga koji mu je izvor, mogao bi, na prvi pogled, imati više izgleda da pobijedi. Nema sumnje da čovjek može organizirati zemlju bez Boga, ali »bez Boga on, u krajnjoj liniji, ne može drugo nego da je organizira protiv čovjeka. Ekskluzivni humanizam jest nehumani humanizam«. ⁴⁵ Nema, dakle, istinskog humanizma osim onog koji je otvoren prema Apsolutnome, priznavajući poziv koji ljudskom životu daje pravi smisao. Čovjek nije ni izdaleka posljednje mjerilo vrijednosti: on realizira samoga sebe jedino ukoliko sebe nadilazi, prema onoj tako točnoj Pascalovoj misli: »ČOVJEK BESKRAJNO NADILAZI ČOVJEKA«. ⁴⁶

⁴² *Gaudium et Spes*, br. 57,§4.

⁴³ *Ibid.* br. 19, P 2.

⁴⁴ Usp. npr. J. MARITAIN, *L'humanisme integral*, Paris, Aubier, 1936.

⁴⁵ H. DE LUBAC Sj, *Le drame de l'humanisme athee*, 3. izd., Paris Spes, 1945., str. 10.

DRUGI DIO

SOLIDARAN RAZVOJ ČOVJEČANSTVA

Uvod

43. Integralni razvoj čovjeka ne može se ostvariti bez solidarnog razvoja čovječanstva. Kao što smo rekli u Bombayu: »Čovjek se mora susresti s čovjekom, narodi se moraju susretati kao braća i sestre, kao djeca Božja. U tom uzajamnom razumijevanju i prijateljstvu, u tom svetom zajedništvu moramo se podjednako prihvatiti posla oko izgradnje zajedničke budućnosti čovječanstva.«⁴⁷ Sugerirali smo također da se iznađu konkretne i praktične mogućnosti organizacije i suradnje u svrhu objedinjavanja raspoloživih zaliha, a time i ostvarivanja istinskog zajedništva među svim narodima.

Bratstvo među narodima

44. To je dužnost u prvom redu onih koji su u povoljnijem položaju. Njihove su obaveze ukorijenjene u ljudskom i nadnaravnom bratstvu i javljaju se u trostrukom vidu: obaveza solidarnosti, tj. pomoć koju razvijeni narodi moraju pružati zemljama u razvoju; obaveza socijalne pravde, tj. korektnije preuređenje manjkavih trgovinskih odnosa između jakih i slabih naroda; obaveza sveopće ljubavi, tj. nastojanje oko jednog humanijeg svijeta u kojem bi svi imali od čega davati i primati, i to tako da progres jednih ne bude zaprekom razvoju drugih. Problem je ozbiljan, jer od njegova rješavanja zavisi budućnost svjetske civilizacije.

1. POMOĆ SLABIMA

Borba protiv gladi

45. »Ako su neki brat ili sestra goli, kaže sv. Jakov, i bez svagdašnje hrane, pa im netko od vas rekne: Idite u miru, utoplite se i nasitite, a ne dadnete im ono što im je potrebno za tijelo, što koristi?«.⁴⁸ Danas, to mora svatko znati, na čitavim su kontinentima bezbrojni ljudi i žene mučeni glađu, bezbrojna su djeca, neishranjena, dotle da mnogi od njih umiru u nejakoj dobi, da je fizički rast i umni razvitak mnogih drugih ugrožen, da su čitavi predjeli zbog toga

⁴⁶ *Pensees*, izd. Brunshwicg, br. 434. Usp. M. ZUNDEL, *L'homme passe l'homme*, Le Caire, Editions du lien, 1944.

⁴⁷ Govor predstavnicima nekršćanskih religija, 3. prosinca 1964.: AAS 57, 1965., str. 132.

osuđeni na najmračniju potištenost.

... danas

46. Već su odjeknuli tjeskobni apeli. Apel Ivana XXIII. toplo je saslušan.⁴⁹ Mi smo ga i sami ponovili u Našoj božićnoj poruci 1963.⁵⁰ i ponovno u korist Indije 1966.⁵¹ Kampanja protiv gladi koju je organizirala Međunarodna organizacija za prehranu i poljoprivredu (FAO) a ohrabrila Sveta stolica, bila je plemenito prihvaćena. Naša je *Caritas Internationalis* posvuda na djelu, te mnogi katolici, potaknuti od Naše braće biskupa, daju i zalažu se osobno, da bi pomogli onima koji su u nevolji, proširujući postepeno krug svojih bližnjih.

... sutra

47. Ali sve to ne može biti dovoljno, kao što ne mogu biti dovoljne ni ostvarene privatne i državne investicije, ni pokloni, ni pruženi zajmovi. Ne radi se samo o tome da se pobijedi glad i da se otjera siromaštvo. Borba protiv bijede, koliko god hitna i nužna, nedovoljna je. Radi se o tome da se izgradi svijet u kojem će svaki čovjek, bez obzira na rasu, vjeru i nacionalnost, moći živjeti punim ljudskim životom, oslobođenim zasužnjenosti od strane ljudi i jedne nedovoljno svladane prirode; svijet u kojem sloboda ne bi bila prazna riječ i u kojem bi siromašni Lazar smio sjesti za isti stol s bogatašem.⁵² To traži mnogo plemenitosti, brojne žrtve i stalan napor. Svatko neka ispita svoju savjest, koja kao da ima neki novi glas za ovo naše doba. Je li spreman da svojim novcem podupire pothvate i misije organizirane u korist siromašnijih? Je li spreman podnijeti veće poreze, kako bi javna vlast bila u stanju da pojača svoj napor u korist razvoja? Da skuplje plati uvezene proizvode, kako bi bilo moguće da se pravednije nagradi proizvođač? Da u slučaju potrebe napusti vlastitu zemlju, ako je mlad, da bi pomogao tom rastu mladih naroda?

Dužna solidarnost

48. Obaveza solidarnosti koja je na snazi za osobe vrijedi i za narode: »Razvijeni narodi imaju najhitniju obavezu da pomognu zemljama u razvoju«.⁵³ Treba praktično ostvariti tu koncilsku nauku. Ako je normalno da jedan narod bude prvi korisnik darova kojima ga je

⁴⁸ Jak 2, 15-16.

⁴⁹ Usp. *Mater et Magistra*: AAS 53, 1961., str. 440 i d.

⁵⁰ Usp. AAS 56, 1964., str. 57-8.

⁵¹ Usp. *Encicliche e Discorsi di Paolo VI.* sv. IX, Roma, Edizioni Paoline, 1966., str. 132-136; *Documentation Catholique*, sv. 43, Paris, 1966., stup. 403-406.

⁵² Usp. Lk 16, 19-31.

⁵³ *Gaudium et Spes*, br. 86, P 3.

obasula Providnost kao i plodova svoga rada, ne može zato nijedan narod rezervirati za svoju isključivu upotrebu bogatstva kojima raspolaže. Svaki narod mora proizvoditi više i bolje da bi, s jedne strane, svojim pripadnicima pružio istinski ljudski standard života i da bi, s druge strane, doprinio općem razvoju čovječanstva. S obzirom na sve veću oskudicu zemalja u razvoju, treba smatrati normalnim da razvijene zemlje žrtvuju dio svoje proizvodnje za zadovoljavanje njihovih potreba; isto je tako normalno da se brinu za formiranje odgojitelja, inženjera, tehničara i učenjaka, određenih da upotrijebe nauku i stručnost u korist nerazvijenijih.

Viškovi

49. Jedno treba ponovo naglasiti: viškovi bogatih moraju služiti siromašnim zemljama. Pravilo koje je nekad služilo u korist onih bližih mora se danas primijeniti na sve potrebne u svijetu. Uostalom, bogati će prvi od toga imati koristi. Inače, ustrajući u svojoj škrtosti, moći će samo izazvati Božju pravdu i gnjev siromašnih, uz nepredvidive posljedice. Zatvarajući se u oklop svog egoizma, civilizacije koje su sada na vrhuncu, ugrozile bi, u krajnjoj liniji, svoje najviše vrijednosti, žrtvujući volju da se bude više pohlepi da se ima više. I morala bi se na njih primijeniti priča o bogatom čovjeku kojem su posjedi rodili obilne plodove i koji nije znao gdje da spremi na sigurno svoju žetvu: »Ali Bog mu reče: Bezumniče! Ove upravo noći dušu će tvoju zatražiti od tebe«. ⁵⁴

Programi

50. Da bi ti napori postigli svoju punu efikasnost, ne smiju ostati raspršeni i izolirani, još manje suprotstavljeni jedni drugima iz razloga prestiža ili moći: situacija traži usklađene programe. Program je, u stvari, nešto više i nešto bolje od prigodne pomoći prepuštene nečijoj dobroj volji. On pretpostavlja, kao što je gore rečeno, dublje proučavanje, preciziranje ciljeva, utvrđivanje sredstava, organiziranje napora, kako bi se odgovorilo sadašnjim potrebama i predvidivim zahtjevima. Ali on je još mnogo više od toga, ukoliko nadilazi perspektive samog ekonomskog rasta i socijalnog procesa: on daje smisao i vrijednost djelu koje se ima izvršiti. Samim tim što radi na boljoj sistematizaciji svijeta, on daje čovjeku veću vrijednost.

⁵⁴ Lk 12, 20.

Svjetski fond

51. Treba ići i dalje. U Bombayu smo molili da se stvori veliki *svjetski fond*, dijelom od novca koji se daje inače za vojne troškove, i da se iz tog fonda pomogne onima koji su bez sredstava.⁵⁵ Što vrijedi za neposrednu borbu protiv bijede, vrijedi isto tako za potpomaganje razvoja. Samo svjetska suradnja, koje bi zajednički fond ujedno bio znak i sredstvo, omogućila bi da se nadvladaju besplodna rivalstva i započne plodan i miroljubiv dijalog među svim narodima.

Njegove prednosti

52. Nema sumnje da je korisno zadržati bilateralne i multilateralne sporazume ako dopuštaju da se odnosi zavisnosti i gorčine iz kolonijalne ere zamijene korisnim prijateljskim vezama, zasnovanim na pravnoj i političkoj jednakosti. Međutim, ako bi se uklopili u jedan program svjetske suradnje, takvi bi sporazumi bili oslobođeni svakog sumnjičenja. Nepovjerenje njihovih korisnika bilo bi smanjeno, jer bi ovi imali manje razloga da se, pod krinkom financijske ili tehničke pomoći, pribojavaju izvjesnih manifestacija onoga što zovu neokolonijalizmom: pojave koja nalazi svoj izraz u političkim i ekonomskim presijama, s ciljem da se obrani ili zadobije hegemonistička premoć.

Njegova hitnost

53. S druge strane, svatko uviđa da bi takav fond olakšao da se izvrši preraspodjela izvjesnih rasipanja koja su plod straha ili oholosti. Dok toliki narodi gladuju, dok tolike obitelji trpe u bijedi, dok toliki ljudi žive u dubokom neznanju, dokle god preostaju da se izgrade tolike škole, tolike bolnice, toliko stanova dostojnih tog imena, dotle je svako javno ili privatno rasipanje, svaki trošak učinjen iz nacionalnog ili osobnog razmetanja, sva iscrpljujuća trka u naoružanju - nepodnošljiva sablazan. Dužnost Nam je da to javno kažemo. Kamo sreće da Nas odgovorni poslušaju dok nije kasno.

Dijalog koji treba započeti

54. To znači da je neophodno da među svima dođe do onog dijaloga koji smo zazivali već u Našoj prvoj enciklici *Ecclesiam suam*.⁵⁶ Takav dijalog između onih koji stavljaju na raspolaganje sredstva i onih kojima su ona namijenjena omogućit će da se doprinosi odmjere ne samo s obzirom na plemenitost i susretljivost jednih nego i s obzirom na stvarne potrebe i

⁵⁵ *Messaggio al mondo affidato ai giornalisti*, 4. prosinca 1964.: AAS 57, 1965., str. 135.

⁵⁶ Usp. AAS 56, 1964., str. 639 i d.

mogućnosti korištenja drugih. Na taj način, zemlje u razvoju neće više biti u opasnosti da ih satiru dugovi kojih otplaćivanje na kraju proguta najbolji dio onoga što su privrijedile. Kamatne stope i rok zajmova moći će se raspodijeliti na način prihvatljiv za jedne i za druge, prakticirajući u jednakoj mjeri besplatne poklone, beskamatne zajmove ili uz minimalne kamate, primjerene rokove amortizacije. Moći će se dati garancija onima koji stavljaju na raspolaganje financijska sredstva u pogledu ulaganja tih sredstava prema dogovorenom planu i uz razumnu brigu za efikasnost, jer se ne ide za tim da se potpomaže lijenost i parazitizam. S druge strane, korisnici će moći tražiti da ne bude miješanja u njihovu politiku ni remećenja socijalnih struktura njihove zemlje. Kao suverene države, takve zemlje imaju isključivo pravo da autonomno upravljaju svojim poslovima, da odlučuju o svojoj politici, da se slobodno orijentiraju na tip društva koji im odgovara. Radi se, dakle, o dobrovoljnoj suradnji koju treba uspostaviti, o zajedničkom i efikasnom učešću jednih i drugih, u klimi jednakog dostojanstva, da bi se izgradio humaniji svijet.

Njegova neophodnost

55. To je zadatak koji bi mogao izgledati neostvariv u krajevima gdje je briga za svagdanji opstanak takva da apsorbira čitavu egzistenciju obitelji kojima je stoga nemoguće da zamisle neki pothvat pogodan da pripravi jednu manje jadnu budućnost. To su ipak ljudi i žene kojima treba pomoći, koje treba uvjeriti da je neophodno da sami postanu tvorci svoga razvoja i da postepeno sami smognu potrebna sredstva. Ta zajedničko djelo sigurno neće biti moguće bez usklađenog, trajnog i smjelog napora. Međutim, svakome mora biti posve jasno da je u pitanju sam opstanak siromašnih naroda, javni mir zemalja u razvoju, svjetski mir.

2. PRAVIČNOST TRGOVINSKIH ODNOSA

56. Napori, koliko god znatni, koji se ulažu u pomaganje zemljama u razvoju na financijskom i tehničkom planu, bili bi iluzorni ako bi njihove rezultate djelomično poništavala igra trgovinskih odnosa između bogatih i siromašnih zemalja. Povjerenje ovih drugih bilo bi duboko uzdrmano ako bi imale dojam da im se jednom rukom uzima što im se drugom pruža.

Nejednakost na tržištu

57. Visoko industrijalizirane zemlje, u stvari, izvoze gotove proizvode, dok slabo razvijene privrede mogu prodavati samo poljoprivredne proizvode i sirovine. Zahvaljujući tehničkom napretku, gotovi proizvodi naglo dobivaju sve veću cijenu i imaju dovoljno prođe na tržištu, dok naprotiv sirovine iz zemalja u razvoju podliježu naglim i velikim promjenama cijene, zbog čega daleko zaostaju za sve većom vrijednošću gotovih proizvoda. Odatle one velike teškoće pred kojima se nalaze slabo industrijalizirane zemlje kad se moraju oslanjati na izvoz, da bi zadržale u ravnoteži svoju privredu i ostvarile planove razvoja. Tako dolazi do toga da siromašni narodi stalno ostaju siromašni, dok bogati postaju sve bogatijima.

Prevladavanje liberalizma

58. To znači da zakon slobodne razmjene ne može više, sam za sebe, ravnavati međunarodnim odnosima. Njegove su prednosti očigledne kad se partneri nalaze na podjednakom stupnju ekonomske moći: onda taj zakon djeluje kao stimulans za progres i kao nadoknada za uložene napore. Time se objašnjava zašto industrijski razvijene zemlje vide u njemu zakon pravde. Međutim, druga je stvar kad uvjeti postanu suviše nejednaki: onda cijene koje se »slobodno« formiraju na tržištu mogu dovesti do sasvim nepravednih rezultata. Treba priznati da se ovdje dovodi u pitanje temeljni princip liberalizma u pogledu trgovinske razmjene.

Pravičnost ugovora na međunarodnoj razini

59. Nauka Lava XIII. u *Rerum novarum* ostaje uvijek na snazi: suglasnost stranaka, ako se nalaze u pretjerano nejednakom položaju, nije dovoljna da garantira pravednost ugovora, i zakon slobodnog pristanka ostaje podložan zahtjevima prirodnog prava.⁵⁷ Što je vrijedilo u pogledu pravedne plaće pojedinaca, vrijedi i za međunarodne pogodbe: ekonomija razmjene ne može više počivati isključivo na zakonu slobodne konkurencije koji je i sam i odviše često uzrok ekonomskoj diktaturi. Sloboda razmjene nije pravedna ako ne podliježe zahtjevima socijalne pravde.

Potrebne mjere

60. Uostalom, razvijene zemlje su i same to dobro shvatile, kad nastoje da unutar svoje ekonomike prikladnim mjerama uspostave ravnotežu koju konkurencija, prepuštena sama

⁵⁷ Usp. *Acta Leonis XIII.*, sv. XI, 1892., str. 131.

sebi, teži da razori. Zbog toga vidimo da one često podupiru svoju poljoprivredu uz cijenu žrtava što ih nameću privrednim sektorima koji su u povoljnijem položaju. Također vidimo kako one, u nastojanju da podupru trgovinske veze koje se među njima razvijaju, naročito unutar zajedničkog tržišta, ulažu napore da svojom financijskom, fiskalnom i socijalnom politikom nejednako uspješnim industrijama omoguće podjednake izgled u konkurenciji.

Međunarodne konvencije

61. Nije dopušteno na tom području služiti se dvama mjerilima. Ono što vrijedi unutar jedne nacionalne ekonomike, što je dopušteno između razvijenih zemalja, vrijedi također za trgovinske odnose među bogatim i siromašnim zemljama. Ne ukidajući tržište zasnovano na konkurenciji, treba ga zadržati u granicama koje ga čine pravednim i moralnim, dakle humanim. U trgovini između razvijenih ekonomika i onih u razvoju polazne su situacije previše neravnomyerne a stvarna sloboda odviše nejednaka. Socijalna pravda nameće dužnost da međunarodna trgovina, ako ima biti humana i moralna, uspostavi među partnerima barem relativnu ujednačenost mogućnosti. Taj se cilj ne može postići odmah, ali da bi se jednom do njega došlo, treba već sada stvoriti realnu jednakost u diskusijama i pregovorima. I na tom području bile bi korisne međunarodne konvencije za dovoljno prostrana područja. One bi nametnule opće norme radi reguliranja stanovitih cijena, pružale garancije stanovitim proizvodima, podupirale neke industrije u nastajanju. Svatko uviđa kako bi taj zajednički napor u korist veće pravde u međunarodnim odnosima pružio takvu pomoć zemljama u razvoju koja ne bi imala samo neposredne nego i trajne rezultate.

Prepreke - Nacionalizam

62. Još se i druge zapreke suprotstavljaju izgradnji jednog svijeta koji bi bio pravedniji i skladniji sazdan na općoj solidarnosti: mislimo na nacionalizam i rasizam. Prirodno je da zajednice koje su nedavno dobile političku samostalnost budu ljubomorne na svoje još krhko nacionalno jedinstvo i da se brinu oko njegova očuvanja. Normalno je također da narodi stare kulture budu ponosni na baštinu koju su naslijedili od svoje prošlosti. Ali takvi legitimni osjećaji moraju biti sublimirani univerzalnom ljubavi koja obuhvaća sve članove ljudske obitelji. Nacionalizam izolira narode radeći protiv njihova istinskog dobra, i bio bi osobito opasan ondje gdje krhkost nacionalnih ekonomika zahtijeva objedinjavanje napora, financijskih sredstava i znanja da bi se ostvarili programi razvoja i povećala trgovinska i kulturna razmjena.

Rasizam

63. Rasizam nije karakterističan isključivo za mlade nacije kod kojih se on često krije pod velom suparništva među klanovima i političkim strankama, uz veliku štetu za pravdu i pogibelj za javni mir. U doba kolonijalne ere često je bjesnio između kolona i domaćeg stanovništva, sprečavao plodno uzajamno razumijevanje i izazivao zlu krv zbog stvarnih nepravdi. Rasizam također predstavlja prepreku suradnji među siromašnim narodima, a i unutar samih država djeluje kao faktor podijeljenosti i mržnje, kad su, uz gaženje neotuđivih prava ljudske osobe, pojedinci i obitelji zbog svoje rase ili boje kože prisiljeni da žive pod režimom izvanrednog stanja.

Prema svjetskoj solidarnosti

64. Ta situacija, tako bremenita prijetnjama za budućnost, duboko nas boli. Preostaje nam ipak nada da će jače osjećana potreba za suradnjom i izoštriji osjećaj za solidarnost na kraju ipak nadvladati nerazumijevanja i egoizme. Nadamo se da će se zemlje na nižem stupnju razvoja znati okoristiti dobrosusjedskim odnosima sa okolnim zemljama, organizirajući, na većim geografskim prostorima, zone usklađivanog razvoja: utvrđenjem zajedničkih programa, koordinirajući investicije, raspodjelom proizvodnih mogućnosti, organizacijom razmjene. Nadamo se također da će multilateralne i međunarodne organizacije, putem neophodnog reorganiziranja naći putove koji će narodima u razvoju omogućiti da se izvuku iz ćorsokaka u koji izgleda da su zašli i da će, vjerni sebi, sami pronaći sredstva svog socijalnog i ljudskog napretka.

Narodi - graditelji svoje sudbine

65. To naime i treba postići. Svjetska solidarnost, koja biva sve efikasnijom, mora omogućiti svim narodima da sami postanu graditelji svoje sudbine. Prošlost je odviše često bila obilježena odnosima sile; neka jednom dođe dan kad će međunarodni odnosi nositi biljeg uzajamnog poštivanja i prijateljstva, međuovisnosti u suradnji, zajedničkog napredovanja uz odgovornost svakoga. Mlađi i slabiji narodi zahtijevaju aktivno učešće koje im pripada u izgrađivanju boljega svijeta, koji će više poštivati prava i poziv svakoga. Njihov je apel opravdan: dužnost je svakoga da ga čuje i na nj odgovori.

3. UNIVERZALNA LJUBAV

66. Svijet je bolestan. Njegovo zlo sastoji se manje u tome da ne bi bilo zaliha, da bi ih neki prigrabili, a više u pomanjkanju bratstva među ljudima i među narodima.

Obaveza gostoprimstva

67. Nikad nećemo dovoljno naglasiti dužnost gostoprimstva - dužnost ljudske solidarnosti i kršćanske ljubavi - koja obavezuje kako obitelji tako i kulturne organizacije zemalja domaćina. Potrebno je, naročito za mlade ljude, umnožiti domove i prihvatilišta. I to u prvom redu zato da se zašтите od osamljenosti, od osjećaja napuštenosti i tjeskobe, što sve guši moralni polet. Također i zato da ih obranimo od nezdrave situacije u kojoj se nalaze i koja ih nagoni da uspoređuju krajnje siromaštvo svoje domovine s luksuzom i razmetanjem koje ih često okružuje. Nadalje: da ih obranimo od subverzivnih doktrina i nasrtljivih napasti kojima ih izlaže pomisao na njihovu »nezasluženu bijedu«⁵⁸. Najzad i iznad svega, da bi im se zajedno s toplinom bratskog prihvaćanja pružio i primjer zdrava života, doživljaj autentične i efikasne kršćanske ljubavi, poticaj da cijene duhovne vrednote.

Drama mladih studenata

68. Bolno je pomišljati na to kako mnogobrojni mladi ljudi, koji su došli u razvijenije zemlje da tamo steknu znanje, stručnost i kulturu i tako postanu sposobniji za službu svojoj domovini, doduše dobivaju obrazovanje visoke vrijednosti, ali na kraju nerijetko gube poštivanje prema duhovnim vrednotama koje su kao dragocjena baština možda bile prisutne u civilizaciji u kojoj su odrasli.

Strani radnici

69. Jednako je obavezno gostoprimstvo prema stranim radnicima, koji često žive u neljudskim uvjetima, prisiljeni da izažimaju svoje plaće, kako bi malo olakšali položaj obitelji koja je ostala u bijedi na rodnoj grudi.

Socijalni smisao

70. Naša je druga preporuka upućena onima koje su njihovi poslovi doveli u zemlje što su

⁵⁸ Usp. ibid. str. 98.

se tek otvorile industrijalizaciji: industrijalcima, trgovcima, šefovima ili predstavnicima velikih firmi. Radi se možda o ljudima koji u svojoj zemlji pokazuju da nisu bez socijalnog osjećaja: zašto bi se oni vraćali na nečovječna načela individualizma kad djeluju u manje razvijenim zemljama? Njihov superiorni položaj mora ih, naprotiv, nagnati da postanu inicijatori socijalnog progresa i ljudskog uzdizanja svuda gdje se nađu radi svojih poslova. Sam njihov smisao za organizaciju morao bi im sugerirati najbolji način da se valorizira rad domaćeg stanovništva, da se obrazuju kvalificirani radnici, pripreme inženjeri i upravljači, da ostave mjesta za njihovu inicijativu, da ih postepeno uvode na više položaje i tako ih pripreme da u skoroj budućnosti podijele s njima odgovornost upravljanja. Neka barem pravda uvijek uređuje odnose pretpostavljenih i potčinjenih. Neka se ti odnosi utvrđuju regularnim ugovorima, uz recipročne obaveze. Najzad, neka nitko, kakav god bio njegov položaj, ne ostane nepravedno izložen na milost i nemilost samovolje.

Misija stručnjaka u nerazvijenim zemljama

71. Veseli Nas što sve brojniji eksperti odlaze, nastojanjem bilateralnih ili međunarodnih institucija i privatnih tijela da rade u korist razvoja: “Oni se ne smiju ponašati kao gospodari, nego kao pomagači i suradnici.”⁵⁹ Narod odmah opaža je li pomoć koja dolazi pružana s ljubavlju ili nije, jesu li stručnjaci došli samo zato da primijene neke tehnike, a ne i zato da čovjeku dadu svu njegovu vrijednost. Opasno je da se njihova poruka uopće ne prihvati ako je ne prati duh bratske ljubavi.

Kvalitete stručnjaka

72. Uz neophodnu tehničku stručnost moraju, dakle, ići autentični dokazi nesebične ljubavi. Slobodni od svake nacionalističke oholosti, kao i svakog traga rasizma eksperti moraju naučiti da rade u tijesnoj suradnji sa svima. Moraju znati da im njihova stručnost ne daje superiornost na svim područjima. Civilizacija u kojoj su se formirali bez sumnje sadrži elemente univerzalnog humanizma, ali ona nije ni jedina ni isključiva i ne može se presađivati bez prilagođavanja. Oni koji su odgovorni za takve misije moraju se truditi da zajedno s prošlošću otkriju i kulturna bogatstva i karakteristike zemalja kojih su gosti. Tako će doći do zbližavanja, plodonosnog za obje civilizacije.

⁵⁹ *Gaudium et Spes*, br. 85, P 2.

Dijalog civilizacija

73. Među civilizacijama kao i među osobama, iskren je dijalog, u stvari, izvor bratstva. Nastojanje oko razvoja zbližit će narode u ostvarenjima koja su nošena zajedničkim naporom, ako sve, počevši od vlada i njihovih predstavnika pa do najskromnijeg stručnjaka, bude ispunjavao duh bratske ljubavi i pokretala iskrena želja da izgrade civilizaciju zasnovanu na svjetskoj solidarnosti. Tada će se otvoriti dijalog usredotočen na čovjeka, a ne na proizvode i na tehniku. On će biti plodan ako narodima koji u njemu sudjeluju pruži sredstva da se uzdignu i produhove, ako tehnički stručnjaci budu odgojitelji i ako pouka bude nosila biljeg tako visokog duhovnog i moralnog kvaliteta da zajamči takav razvoj koji neće biti samo ekonomski nego i ljudski. Kad se završi faza pomoći, tako zasnovani odnosi bit će trajni. Svatko može uvidjeti od kakve će važnosti oni biti za mir u svijetu.

Poziv mladima

74. Mnogi mladi ljudi već su sa žarom i spremnošću odgovorili pozivu Pija XII na misijski laikat.⁶⁰ Brojni su i oni koji su se spontano stavili na raspolaganje privatnim i tijelima za suradnju sa zemljama u razvoju. Radujemo se doznajući da u nekim zemljama »vojna služba« može biti djelomično zamijenjena »civilnom službom«, naprosto »običnom službom«. Blagoslivljamo takve inicijative i dobru volju koja im se odazivlje. Neka bi svi koji se pozivaju na Krista mogli razumjeti njegov poziv: »Jer bijah gladan i dadoste mi jesti, bijah žedan i napojiste me, bijah putnik i primiste me, bijah go i obukoste me, bijah bolestan i pohodili ste me, bijah u tamnici i dođoste k meni.«⁶¹ Nitko ne može ostati ravnodušan prema sudbini svoje braće koja su još uvijek u bijedi, trpe u neznanju i žrtve su neizvjesnosti. Kao i Kristovo Srce, i srce kršćanina mora suosjećati s tom bijedom: »Žao mi je naroda.«⁶²

Molitva i djelovanje

75. Molitva svih nas mora se sa žarom dizati prema Svemogućemu, da bi se čovječanstvo, postavši svjesno tako velikih zala, inteligentno i odlučno dalo na njihovo otklanjanje. Toj molitvi mora odgovoriti odlučno zalaganje svakoga, u okviru njegovih snaga i mogućnosti, u borbi protiv nerazvijenosti. Neka bi pojedinci, socijalne grupe i narodi pružili jedni drugima bratsku ruku, tako da jaki pomaže slabijemu da raste, ulažući u to svoju stručnost, svoj polet i svoju nesebičnu ljubav. Više nego itko drugi, onaj koga nosi istinska ljubav dosjetljivo će

⁶⁰ Usp. Encikliku *Fidei Donum*, 21. travnja 1957.: AAS 49, 1957., str. 246.

⁶¹ Mt 25, 35-36.

⁶² Mk 8, 2.

otkriti uzroke bijedi, iznaći putove za njeno suzbijanje, odlučno je pobijediti. Kao nosilac mira, »on će ići za svojim ciljem budeći radost i sijući svjetlo i milost u srca ljudi svuda na zemlji, dajući im da otkriju, mimo svih granica, lica braće, lica prijatelja.«⁶³

4. RAZVOJ JE NOVO IME MIRA

Zaključak

76. Prevelike ekonomske, socijalne i kulturne nejednakosti izazivaju zategnutost među narodima i dovode u opasnost mir. Kao što smo rekli saborskim Ocima na povratku s puta mira u OUN: »Moramo posvetiti našu pažnju položaju zemalja u razvoju, bolje rekavši, naša ljubav prema siromasima u svijetu - a oni su beskrajna vojska - mora postati pažljivija, aktivnija, plemenitija.«⁶⁴ Suzbijati bijedu i nepravdu znači unapređivati, zajedno s poboljšanjem uvjeta života, ljudski i duhovni progres svijetu, dakle i zajedničko dobro čovječanstva. Mir se ne svodi na to da ne bude rata, kao rezultat sve nesigurnije ravnoteže snaga. Mir se gradi iz dana u dan težeći za redom koji je Bog htio, koji podrazumijeva sve potpuniju pravdu među ljudima.⁶⁵

Izaći iz izolacije

77. Kao graditelji svoga vlastitog razvoja, narodi su sami prvi za nj odgovorni. Ali neće ga moći ostvariti ako su izolirani. Regionalni ugovori među slabijim narodima radi uzajamne pomoći, širi dogovori da im se priskoči u pomoć, dalekosežniji sporazumi između jednih i drugih sa ciljem da se dođe do usklađenih programa: to su etape toga puta razvoja koji vodi k miru.

Potreba efikasne svjetske vlade

78. Ta međunarodna suradnja svjetskih razmjera zahtijeva institucije koje bi je pripremile, koordinirale i vodile, sve dok se ne uspostavi pravni poredak koji bi svi priznali. Od svega srca ohrabrujemo organizacije koje su uzele u svoje ruke tu suradnju u korist razvoja i želimo da im ugled još poraste. »Vaš je poziv - rekli smo predstavnicima Ujedinjenih naroda u New Yorku - da pobratimite ne neke narode, nego sve narode... Tko ne uviđa potrebu da se tako postepeno dođe do uspostavljanja jedne svjetske vlade koja bi bila u stanju da efikasno

⁶³ Usp. govor Ivana XXIII. prilikom dodjele nagrade Balzan, 10. svibnja 1963.: AAS 55, 1963., str. 455.

⁶⁴ AAS 57, 1965., str. 896.

⁶⁵ Usp. Encikliku *Pacem in terris*, 11. travnja 1963.: AAS 55, 1963., str. 301.

djeluje na pravnom i političkom polju?»⁶⁶

Opravdane nade u bolji svijet

79. Neki će ove nade smatrati utopijom. Možda njihov realizam nije dovoljno realan i možda oni nisu shvatili dinamizam jednog svijeta koji hoće da živi više bratski i koji, usprkos svom neznanju, svojim zabludama, a i svojim grijesima, svojim padovima u barbarstvo i svojim dugim lutanjima daleko od puta spasenja, i nesvjesno ide polako sve bliže svome Stvoritelju. Taj put prema sve većoj čovječnosti traži napore i žrtve: ali čak i patnja, ako se prihvaća iz ljubavi prema braći, donosi progres čitavoj ljudskoj obitelji. Kršćani znaju da sjedinjavanje sa žrtvom Spasiteljevom doprinosi izgradnji Tijela Kristova u njegovoj punini: u sakupljenom Božjem narodu.⁶⁷

Opća solidarnost

80. Na tom smo putu svi solidarni. Stoga smo željeli svima dozvati u pamet veličinu drame i hitnost posla koji treba izvršiti. Čas akcije je već došao: u pitanju je život tolike nedužne djece, čovjeka dostojniji položaj tolikih nesretnih obitelji, svjetski mir, budućnost civilizacije. Preostaje da svi ljudi i svi narodi preuzmu odgovornost.

ZAVRŠNI APEL

Katolicima

81. Na prvom mjestu zaklinjemo sve Naše sinove. U nerazvijenim zemljama, kao i drugdje, laici moraju uzeti na sebe kao svoj specifični zadatak obnovu vremenitog reda. Dok se služba hijerarhije sastoji u tome da naučava i autentično tumači moralna načela koja vrijede na tom području, na njih spada da slobodnom inicijativom i ne čekajući pasivno na direktive prožmu kršćanskim duhom mentalitet i običaje, zakone i strukture zajednice u kojoj žive.⁶⁸ Potrebne su promjene, neophodne su temeljite reforme: oni moraju odlučno nastojati da u njih unesu duh Evanđelja. Od naših katoličkih sinova iz bogatijih naroda tražimo da doprinesu svoju stručnost i aktivno učešće u službenim ili privatnim, u civilnim ili religioznim organizacijama koje su se posvetile borbi s teškoćama zemalja u razvoju. Oni će bez sumnje nastojati da budu u prvoj liniji među onima koji rade na provođenju u djelo jednog međunarodnog morala pravde i jednakosti.

⁶⁶ AAS 57, 1965., str. 880.

⁶⁷ Usp. Ef 4, 12; *Lumen Gentium*, br. 13.

⁶⁸ Usp. *Apostolicam Actuositatem*, br. 7, 13 i 24.

Kršćanima i svima koji vjeruju

82. Svi kršćani, naša braća, htjet će, u to ne sumnjamo; povećavati svoj zajednički i usklađeni napor da se svijetu pomogne da pobijedi egoizam, oholost i rivalstvo, da nadvlada ambicije i nepravde, da svima otvori put prema ljudskijem životu u kojem bi svatko bio ljubljen i potpomagan kao bližnji od svoga brata. Još uvijek ganuti sjećanjem na Naš nezaboravni bombayski susret s braćom nekršćanima, ponovo ih pozivamo da svim srcem i umom rade na tome da bi svi sinovi ljudski mogli živjeti dostojno sinova Božjih.

Ljudima dobre volje

83. Na kraju obraćamo se svim ljudima dobre volje koji su svjesni da put mira vodi putem razvoja. Delegati pri međunarodnim institucijama, državnici, publicisti, odgajatelji, svi ste vi, svaki na svom mjestu, graditelji novog svijeta. Molimo se Svemogućem Bogu da prosvijetli vaše umove i ojača vašu hrabrost radi buđenja javnog mnijenja i vođenja naroda. Odgajatelji, vaša je zadaća da već kod djece budite ljubav prema narodima koji su žrtva zaborava. Publicisti, vaš je zadatak da nam predočite napore koji se vrše da bi se promicalo uzajamno pomaganje naroda, kao i prizore bijede koje su ljudi skloni zaboraviti da bi umirili svoju savjest: neka bogati barem znaju da siromasi stoje pred njihovim vratima i čekaju na mrvice s njihovih gozbi.

Državnicima

84. Državnici, vaša je obaveza da mobilizirate vaše zajednice u korist jedne efikasnije svjetske solidarnosti, a osobito za to da prihvate otkidanje od svoga luksuza i rasipanja, da bi se pomogao razvoj i očuvao mir. Delegati pri međunarodnim organizacijama, od vas zavisi hoće li opasno i besplodno suprotstavljanje sile ustupiti mjesto mirnoj, prijateljskoj i ne-sebičnoj suradnji u korist zajedničkog razvoja čovječanstva u kojemu se svi ljudi mogu razviti.

Misliocima

85. Nadalje, ako je istina da svijet trpi od nerazmišljanja, mi zazivamo sve misaone i mudre ljude: katolike, kršćane, one koji štiju Boga, koji osjećaju žeđ za apsolutnim, za pravdom i istinom, sve ljude dobre volje. Poučeni Kristovim primjerom, Mi se usuđujemo

postojano vas moliti: »Tražite i naći ćete«,⁶⁹ otvorite putove koji preko uzajamnog pomaganja vode k produbljenu znanja, širenju ljubavi, bratskijem životu u istinski sveobuhvatnoj ljudskoj zajednici.

Svi na posao

86. Svi vi koji ste poslušali zov naroda koji pate i koji se trudite da na nj odgovorite, vi ste apostoli dobrog i istinskog razvoja koji ne znači egoističko bogatstvo stjecano radi njega samoga, nego ekonomiku u službi čovjeka, svagdanji kruh podijeljen svima, kao izvor bratstva i simbol Providnosti.

Blagoslov

Od svega srca vas blagoslivljamo i zovemo sve ljude dobre volje da vam se bratski pridruže. Jer, ako je razvoj novo ime mira, tko ne bi htio svim silama raditi zajedno s drugima na njegovu ostvarivanju? Da, sve vas pozivamo da se odazovete Našem tjeskobnom vapaju u ime Gospodinovo.

Iz Vatikana, na Uskrs, 26. ožujka 1967.

PAVAO VI., PAPA

⁶⁹ Lk 11, 9.